

Dr. ir. Jacobus Johannes (John) van Aartsen (1936-2020) en Jozina Magdalena van Aartsen - van der Molen (1938-2020)

Jeroen Goud & Henk Menkhorst

Summary. John van Aartsen and his wife Jozina van Aartsen-van der Molen passed away on 26 March, 2020. As of 1958 John had a keen interest in molluscs of the Mediterranean, and particularly the differences in malacofauna of the western and eastern parts of that basin. He focussed on Rissoidae, Pyramidellidae and bivalves; published many papers and described 105, particularly small, species. Together with his wife Jozina many trips were devoted to the collection of samples potentially containing small shell species. His collection with an odd 33,000 samples has been included in that of Naturalis Biodiversity Center.

Op 26 maart 2020 overleden John en Jozina van Aartsen in hun huis in Dieren waar zij ruim 50 jaar gewoond hebben.

John en Jozina zijn ongeveer 60 jaar lid geweest van de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV). John vanaf 1956 en Jozina vanaf 1961. John heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt voor onze vereniging. In totaal bekleedde hij gedurende 15 jaar verschillende bestuursfuncties. Hij was twee termijnen secretaris van 1960-1967 en wederom twee termijnen ondervoorzitter van 1978-1984.

Als erkenning voor zijn vele verdiensten voor de malacologie in het algemeen en voor de NMV in het bijzonder mocht Henk Menkhorst John en Jozina toespreken en ontving John van Aartsen in 2012 de erepenning van de NMV (fig. 1).

Fig. 1. Jozina en John van Aartsen luisteren aandachtig toe bij de uitreiking van de erepenning van de NMV. Foto Rob Vink.

Dat John meer aan schelpen ging doen dan louter verzamelen bleek al direct uit een artikeltje dat hij in 1963 schreef getiteld 'Overpeinzingen bij een regenachtige zomer'. Als student-stagair verbleef hij voor zijn werkgever AKZO in 1958 zeven weken in Haifa. Als het te warm werd voor de studie bezocht hij regelmatig de stranden. Hij had een artikeltje meegenomen uit het Correspondentieblad van de NMV (Stoll, 1957). Er vielen hem in dat stukje twee punten op, zoals hij in 1963 opschreef:

"In de eerste plaats concludeert de schrijver tot een verschil in de malacofauna tussen het voorste en achterste bekken van de Middellandse Zee. Een aantal soorten, karakteristiek voor het achterste bekken worden genoemd. Vervolgens vestigt het artikel de aandacht op het voorkomen van migratie van soorten uit de Rode Zee, via het Suez Kanaal naar de kust van Palestina. Deze soorten zouden dus bij Haifa voor kunnen komen."

Vervolgens somt John zelf een aantal door hem gevonden soorten op, waarvan een deel inderdaad nog niet eerder bekende migranten uit de Rode Zee bleken te zijn. Later zou hij daar regelmatig over publiceren, met name in de serie 'Indo-Pacific migrants into the Mediterranean'.

John maakte vele vrienden tijdens zijn malacologische loopbaan. Hij kwam in zijn eerste jaren bij de NMV al in contact met Adri Verduin. Een vriend waar hij in 1989 afscheid van moest nemen toen Adri plotseling kwam te overlijden.

Ook leerde hij in die tijd Marie Fehr-de Wal en de leden van de 'Haagse werkgroep' kennen. Zelf schrijft hij daarover in 2002: "Deze Haagse malacologen, die zich verenigd hadden tot een

werkgroep, kwamen eens per maand samen bij één van de leden thuis. Dat waren vaak heel gezellige avonden, hoewel van 'werken' meestal niet veel terecht kwam, ondanks pogingen daartoe van Marie Fehr, ondergetekende en sommige anderen. Tijdens een van die bijeenkomsten bracht het medelid Verhoeven een grote hoeveelheid gruis mee van Sausset-les-Pins aan de Franse Middellandse Zeekust. Ik herinner mij nog goed hoe we allemaal gefascineerd waren door de soortenrijkdom, vooral de vele verschillende Rissoidae en Pyramidellidae."

Bij Hans van Haren thuis keken zij tijdens deze werkgroepavonden lange tijd nog door een loepje naar het kleine materiaal. Jaren later zou hij vele van deze vrienden uit de werkgroep eren door naar ieder van hen een soort van de Pyramidellidae te vernoemen (Van Aartsen *et al.*, 1998). Deze toevalligheden moeten zijn belangstelling voor de micro-mollusca, zeker ook die van de Middellandse zee, gewekt hebben.

Over zijn eerste bezoek, rond 1960, aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, destijds dus aan conservator C.O. van Regteren Altena, schrijft hij zelf in het 'In memoriam' betreffende Adri Verduin (1989): "Vol hooggespannen verwachtingen reden Adri en ik in zijn oude 'eend' op zaterdagmorgen naar Leiden. Helaas bleek al spoedig, dat lang niet voor al onze malacologische problemen de oplossing daar te vinden was. Na enige tijd waren we dan ook uitgekeken in de collectie."

Na een periode waarin gezin en werk de boventoon voerden kwamen John en Adri elkaar begin jaren zeventig in Leiden opnieuw tegen. De vele vraagtekens die zij beiden hadden bij de boeken van Nordsieck (1969-1972) schiepen een band.

Fig. 2. John van Aartsen helpt bij determineren tijdens een NMV bijeenkomst in de collegezaal van het Zoologisch Museum Amsterdam (ZMA). Foto Joop Eikenboom.

De jarenlange discussies tussen John en Adri over met name de Rissoidae hebben sterk bijgedragen aan het niveau van hun beider publicaties. In de zeventiger en tachtiger jaren waren hun 'disputen' ook in de 'studentenkamer' van het RMNH regelmatig te volgen. Beiden waren inmiddels honorair medewerker geworden bij het Leidse museum.

In 1975 werd John lid van de Unione Malacologica Italiana (UMI), die in 1982 fuseerde met Società Malacologica Italiana (SMI), en die nu samen Società Italiana di Malacologia (SIM) heten. Met vele Italianen heeft hij gecorrespondeerd en vriendschappen onderhouden. In 1977 schreef hij zijn eerste 'Italiaanse' artikel over *Chrysallida* in het tijdschrift van de UMI, dat toen 'Conchiglie' heette. Later publiceerde hij nog regelmatig in het blad dat vanaf 1980 *Bollettino Malacologico* ging heten. Al vrij snel na het artikel in 1977 werd hij benaderd door Ferdinando Carrozza uit Soiana. Er ontwikkelde zich een uitvoerige correspondentie tussen hen. Toen er na enige tijd sprake was van een bezoek aan Ferdinando en zijn vrouw Diva Carrozza in Italië ging Jozina van Aartsen Italiaans leren. Er ontwikkelde zich een vriendschap voor het leven tussen de echtparen (Van Aartsen, 2006). Bij een bezoek aan Palermo maakte hij ook kennis met Riccardo Giannuzzi Savelli en Francesco Pusateri, die hem beiden hebben leren kennen als een aimabel en innemend mens met een buitengewoon grondige kennis van de soorten in de Middellandse Zee.

Ook aan La Conchiglia stuurde John zijn bijdragen over de Mediterrane fauna. Met name de *Alvania* serie werd zeer gewaardeerd.

De leden van de NMV leerden John kennen in de jaren '70 en '80. Ook toen waren er op de bijeenkomsten van de NMV al de-

terminatie bijeenkomsten en John bleek daar een uiterst vriendelijke en eenvoudig te benaderen man te zijn, waardoor menig lid zich na de determinatie weer met een goede naam voor zijn schelpjes naar huis kon begeven (fig. 2).

De beide auteurs kregen in die jaren meer persoonlijk met hem te maken. Henk Menkhorst kwam John voor het eerst als nieuwe secretaris in 1978 bij een vergadering van de NMV tegen. John zijn eerste woorden waren: "Henk wat leuk dat je er bent". Het ijs was direct gebroken. Jaren later bracht Henk menige zaterdag bij John op zolder door voor kritische studies van de kleine soortjes. Het 'Algeciras nummer' van *Basteria* (1984), samen met Edi Gittenberger, werd hun eerste gezamenlijke werk. Later hielden zij zich samen ook nog eens bezig met de door Nordsieck beschreven Rissoidae (1988) en Pyramidellidae (1996).

Jeroen Goud kwam in 1981 voor het eerst met John in contact, tijdens het uitwerken van in Scandinavië verzameld materiaal van een Leidse studentenexcursie. Later, tijdens het fotograferen van menig klein soortje voor John zijn publicaties, werden heel wat twijfels bij het onderscheiden der soorten nog eens samen doorgenomen.

Toen het vele gruis van de CANCAP- en Mauritanië-expedities uitgezocht was door Jos en Henk Hoenselaar bood John zich aan voor de bewerking van de Pyramidellidae. In twee lijvige publicaties (1998 en 2000) deed hij daarvan verslag en beschreef uit het materiaal maar liefst 57 nieuwe soorten.

Met Edi Gittenberger werd menig nomenclatuurprobleem nader onder de loep genomen. Met Frank Wesselingh werden fossiele Pyramidellidae van de Pebas formatie uit de Amazone beschreven en in 2013 maakten zij samen nog een revisie van de fossiele Nederlandse Pyramidelloidea.

John van Aartsen was de langst aangestelde gastmedewerker van Naturalis. Zijn collectie, een aantal jaren geleden al aan het museum geschonken, werd destijds officieel overgedragen tijdens een ontvangst bij de algemeen directeur. John heeft toen bij zijn collectie, speciaal ten behoeve van de digitalisering, een bestand van 33.000 records gemaakt. Daardoor is zijn collectie inmiddels digitaal ontsloten.

In de collectie zit heel veel materiaal waarover gepubliceerd is, dat in artikelen staat afgebeeld of dat wordt genoemd als type-materiaal bij nieuw beschreven soorten. John zelf beschreef 105 nieuwe soorten, 3 genera en 1 familie en gaf 48 nieuwe namen aan bestaande soorten. Het is de grootste privécollectie die ooit bij de afdeling malacologie van het museum is binnengekomen. Deze omvangrijke collectie hebben John en Jozina opgebouwd door tijdens de tientallen reizen die zij ondernamen, zowel privé als zakelijk, altijd tijd in te ruimen om nieuwe stranden te bezoeken. Om vloedlijnen na te speuren en rijke gruisbankjes te bemonsteren, om die monsters thuis te zeven en nauwkeurig uit te zoeken. Maar ook door veel gruis van anderen uit te zoeken. John moet een eindeloos geduld hebben gehad.

Met het gezin hebben John en Jozina in de zeventiger en tachtiger jaren vele reizen naar Zuid-Frankrijk gemaakt, naar het westelijke bekken van de Middellandse Zee. Samen maakten zij in de negentiger jaren nog een tiental reizen naar Griekenland, Tunesië en Turkije (1998), gelegen aan het oostelijke Middel-

landse Zee-bekken. De collectie is dan ook een rijke afspiegeling van deze twee, door hem in 1958 in Haifa reeds herkende, verschillende faunagebieden.

Nog weer later maakten zij samen lange reizen naar Nieuw Zeeland en Australië, op bezoek bij hun dochter. Ook daar werd verzameld en gruis mee naar huis genomen. John verdiepte zich in deze voor hem geheel nieuwe faunagebieden. Uit zijn identificaties van het materiaal in de collectie blijkt dat hij de vakliteratuur van dit nieuwe gebied ook weer uitvoerig bestudeerde en buitengewoon kundig wist te interpreteren. De wetenschappelijke waarde van deze collectie wordt mede bepaald door zijn op moderne inzichten gebaseerde determinaties.

Wij mogen zeker niet vergeten dat Jozina met begrip, maar ook met plezier en onvoorwaardelijke inzet, dit alles mede mogelijk heeft gemaakt. De beide auteurs konden op 12 oktober 2018 de grote zorg van John voor zijn unieke collectie wegnemen door deze in zijn geheel naar Naturalis te verhuizen.

John en Jozina waren in de vele achterliggende jaren onze vrienden geworden. De onderlinge verbondenheid van John en Jozina heeft hen uiteindelijk doen besluiten om samen uit het leven te stappen.

Zowel Naturalis als de NMV zijn John en Jozina van Aartsen veel dank verschuldigd. Wij wensen de familie en hun dochters Carina en Ninette veel sterkte met het verlies.

Geraadpleegde literatuur

- FEHR-DE WAL, M.C. & J.J. VAN AARTSEN, 1989. In memoriam Hans van Haren. – Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 246: 478-479.
- MENKHORST, H., 2013. Overpeinzingen op een zonnige voorjaarsmorgen. Dr. Ir. J.J. (John) van Aartsen, ondervoorzitter 1978-1984, secretaris 1960-1967. – Spirula 393: 111.
- STOLL, H., 1957. De Mediterrane molluskenfauna. – Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 69: 667-672.
- VAN AARTSEN, J.J., 1963. Overpeinzingen bij een regenachtige zomer. – Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 107: 1115-1116.
- VAN AARTSEN, J.J., 1989. In memoriam Ir. A. Verduin, 1921-1988. – Basteria 53: 19-24.
- VAN AARTSEN, J.J., 1989. In memoriam Adriaan Verduin. – Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 246: 481-483.
- VAN AARTSEN, J.J., 2002. In memoriam Marie C. Fehr-de Wal (1911-2002). – Spirula 328: 96.
- VAN AARTSEN, J.J., 2006. In memoriam: Ferdinando Carrozza. Some personal memories. – Basteria 70: 7-8.
- VAN AARTSEN, J.J., E. GITTENBERGER & J. GOUD, 1998. Pyramidellidae (Mollusca, Gastropoda, Heterobranchia) collected during the Dutch CANCAP and MAURITANIA expeditions in the south-eastern part of the North Atlantic Ocean (part 1). CANCAP-project. Contributions, no. 119. – Zoologische Verhandlungen 321: 1-57.
- VAN AARTSEN, J.J., E. GITTENBERGER & J. GOUD, 2000. Pyramidellidae (Mollusca, Gastropoda, Heterobranchia) collected during the Dutch CANCAP and MAURITANIA expeditions in the south-eastern part of the North Atlantic Ocean (part 2). CANCAP-project. Contributions, no. 123. – Zoologische Mededelingen 74: 1-50.
- VAN AARTSEN, J.J., H.P.M.G. MENKHORST & E. GITTENBERGER, 1984. The marine Mollusca of the Bay of Algeiras, Spain, with general notes on *Mitrella*, Marginellidae and Turridae. – Basteria supplement 2: 1-135.
- VAN AARTSEN, J.J. & H.P.M.G. MENKHORST, 1988. European marine Mollusca: notes on less well-known species. XII. *Alvania gittenbergeri* spec. nov. (Gastropoda: Rissoidae) from the Mediterranean. – Basteria 52: 101-104.
- VAN AARTSEN, J.J. & H.P.M.G. MENKHORST, 1996. Nordsieck's Pyramidellidae (Gastropoda Prosobranchia): a revision of his types. Part 1: The genera *Chrysallida*, *Ondina* (s.n. *Evalea*) and *Menestho*. – Basteria 60: 45-56.
- VAN AARTSEN, J.J. & F.P. WESSELINGH, 2013. De fossiele schelpen van de Nederlandse kust II, deel 6. Pyramidelloidea. – Spirula 395: 178-186.

Adres van de auteurs:

jeroen.goud@naturalis.nl
henkmenkhorst@planet.nl